

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3

ЛАНДШАФТНО-ЕКОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ СІЛ ПОДІЛЛЯ
У РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Кіжун А.Г.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Розглянута проблема ландшафтно-екологічної реконструкції сіл Поділля для цілей розвитку сільського «зеленого», етнічного, релігійного та інших видів туризму. Виокремлено напрями екореставрації сільських ландшафтів як на геокомпонентному, так і ландшафтному рівнях. Наведена схема ландшафтно-екологічної реконструкції сільського ландшафту за окремими частинами села, загалом села та прилеглих до нього ландшафтів, а також наявних у селах промислових об'єктів, доріг, складів, культових і освітянських закладів тощо. Зазначено, що кінцевою метою оптимальної функціональної структуризації сільських ландшафтів Поділля, зокрема й для активного розвитку туризму, є формування в їх межах культурного сільського ландшафту, що гармонійно поєднує натуральні, натурально-антропогенні й антропогенні об'єкти та ландшафтні комплекси, які забезпечать комфортні умови для життя людей і розвитку туризму.

Ключові слова: ландшафтний комплекс, сільський ландшафт, туризм, оптимізація, екологічна реставрація, екологічна реконструкція.

Наявність проблеми. Розвиток туризму будь-якого регіону України часто зумовлений регіональними особливостями його природи, історії господарського освоєння, сучасного економічного й екологічного стану. Поділля – регіон стародавнього заселення, активного й інтенсивного освоєння природних ресурсів, цікавої історії. На всіх етапах розвитку цього регіону сільське населення й сільськогосподарське виробництво переважали над іншими формами господарського освоєння, що привело до формування розгалуженої мережі сільських ландшафтів. Однак перехід до ринкової економіки в 90-х роках ХХ ст. спричинив посилення галузево-структурних і територіальних диспропорцій, що на Поділлі насамперед відобразилось на погіршенні не лише соціального, й екологічного стану сільських ландшафтів. Це затрудняє розвиток туризму в регіоні. Польові ландшафтознавчі дослідження сільських ландшафтів Поділля впродовж 2007-2012 років дали змогу зробити висновок, що їх ландшафтно-екологічна реконструкція у подальшому стане суттєвим, а в окремих випадках і визначальним, стимулом розвитку туризму в регіоні.

Аналіз попередніх досліджень. Як регіон можливого й активного розвитку туризму – Поділля давно цікавить науковців. Опублікована низка праць, але вони стосуються лише питань, як використовувати в туризмі ті чи інші природні, історичні, культові та соціальні об'єкти. Проблемам їх реконструкції географи і ландшафтознавці приділяють значно менше уваги, зокрема й сільським ландшафтам Поділля, у межах яких починає активно розвиватися «зелений», етнічний,

релігійних та інші види туризму. Поки що лише одна монографія [3] і кілька статей і розділ у монографії [1,2,4,5] присвячених проблемі ландшафтно-екологічним реконструкціям сільських ландшафтів Поділля. У цих працях хоча й частково, але вперше звернена увага на необхідність реконструкції сільських ландшафтів для цілей туризму не лише у приміських селах, але й депресивних районах, де є можливості розвитку туризму в майбутньому.

Мета дослідження – розглянути головні напрями екореставрації сільських ландшафтів Поділля для поліпшення життєдіяльності сільського населення та розвитку різноманітних видів сільського туризму. Для досягнення мети проведено відповідні польові ландшафтно-екологічні вишукування з використанням притаманних їм методів дослідження.

Результати дослідження. У складі стійкої екологічної інфраструктури, яка зберігає життєве середовище села, входять повністю всі природні компоненти, а також квазіприродні й антиприродні об'єкти при умові їх екологізації. Екологізація наявних сільських ландшафтів та прилеглих до них територій полягає в екологізації всієї діяльності людини. Її складовими є екологічна реконструкція всієї інфраструктури села – будинків, інженерних споруд, занедбаних тваринницьких ферм, тракторних станів, токів, невеличких заводів (цегли, переробки сільгосппродуктів), електростанцій на малих річках, рекультивация кар'єрів, реставрація меліоративних каналів й, загалом, порушених ландшафтів – до їх оптимального стану. Це не означає, що слід реставрувати все, що покинуто й занедбано. У сучасних ринкових умовах значну

частину не лише інфраструктури сіл, але й окремі села відновлювати часто недоцільно. На місці сільського ландшафту краще створити інший антропогенний ландшафт (лісовий, рекреаційний, сільськогосподарський) або перевести в заповідний об'єкт, що відповідає сучасним потребам і «вписується» у навколишнє середовище, особливо екомережу.

Екологічна реконструкція села – це зміна параметрів наявного неекологічного об'єкта (окремого будинку, інженерної споруди, сільського куточку) до стану його екологічності, що буде забезпечувати комфортні умови життя людей. Складовою екологічної реконструкції села є екологічна реставрація ландшафтів – це повернення компонентів ландшафту і, загалом, сільського та прилеглого ландшафту до оптимального стану. До реставрації сільського ландшафту необхідно підходити з чітким усвідомленням її необхідності. Частіше буває, що реставрувати необхідно лише окремі об'єкти (культові, історичні) або ділянки (куточки) села, решта підлягає реконструкції. У сучасних умовах повністю повернутися до сільського ландшафту Поділля, що був у минулому, – неможливо. Проте як екологічна реконструкція, так і екологічна реставрація тісно взаємопов'язані і спрямовані на досягнення екологічної рівноваги між антропогенними й натуральними об'єктами та ландшафтами у структурі сільських ландшафтів будь-якого регіону, зокрема й Поділля. Напрямів екореставрації сільських ландшафтів може бути багато, основні з них представлені у таблиці 1. У випадку екореконструкції будь-якого об'єкта його повернення до натурального (геокомпоненти і ландшафтні комплекси) або початкового (інженерні споруди) вигляду може бути лише частковим. Це стосується як відновленого лісового масиву або очищеного ставу, так і реставрованої культової або якоїсь інженерної споруди – млина або гідроелектростанції на річці.

Екологізація всієї діяльності людей у селах, екологічна реконструкція окремих будинків, інженерних споруд, частин села («куточків») і загалом села – процес надзвичайно важливий, але складний. Разом з тим, у селах він проходить легше, простіше і в окремих селах може завершитись раніше ніж, у містах.

Комплекс питань екореконструкції сільських ландшафтів зараз хоча й актуальний, але в більшості випадків через фінансові проблеми не підлягає вирішенню. Водночас без розв'язання вказаної проблеми, повернення або підтримання сільських ландшафтів у належному стані, створення стійкої ландшафтно-екологічної інфраструктури будь-якого регіону України, зокрема і Поділля,

неможливо. При збереженні сучасних негативних тенденцій взаємодії людей з природою і занепаду економіки погіршення екологічного стану сільських ландшафтів буде продовжуватися.

Екологічна реконструкція сільського ландшафту може бути досягнута лише при оптимізації сільської соціоекосистеми, яка полягає у створенні такої оптимальної функціональної структури, яка б забезпечувала відновлення у сільському ландшафті динамічної рівноваги, тобто будувалася на речовинно-енергетичному балансі в середині самої системи. Оптимальна функціональна структуризація сільської соціоекосистеми досягається шляхом оптимального функціонального зонування території сільського ландшафту та прилеглих територій, а також встановлення оптимального режиму природокористування у межах виділених функціональних зон. На практиці це означає науково обґрунтований перерозподіл територіальних ресурсів сільських ландшафтів за різними видами господарського використання території – сільською забудовою, господарськими спорудами, рільництвом, садівництвом, луківництвом, водними комплексами, рекреацією, заповіданням тощо. Оптимальним вважається такий режим природокористування, при якому необхідний (не максимальний) ефект досягається при збереженні динамічної рівноваги в сільському ландшафті, тобто без перевищення на них гранично допустимих антропогенних навантажень.

Кінцевою метою оптимальної функціональної структуризації сільських ландшафтів Поділля є формування в їх межах якісно нового культурного сільського ландшафту, що гармонійно поєднує природні (натуральні, натурально-антропогенні) об'єкти і ландшафтні комплекси, які забезпечують комфортні умови життєдіяльності людей села. Зрозуміло, що в умовах сьогодення досягнути кінцевої мети оптимальної функціональної структуризації сільських ландшафтів поки що важко, а в майбутньому це реально. Приклад – країни Західної Європи й, особливо, Польща, де екореконструкція сільських ландшафтів відбувається успішно. Враховуючи досвід Польщі, пропонуємо схему ландшафтно-екологічної реконструкції подільського села (табл. 2).

Висновки. Запропоновані напрями екореставрації сільських ландшафтів Поділля і схема ландшафтно-екологічної реконструкції окремого села, мабуть не є ідеальними. У подальшому будуть більш детальні, а можливо й оригінальніші напрацювання щодо вирішення цієї проблеми. Однак і зараз запропоновані екореставрація й екореконструкція сільських ландшафтів Поділля, можуть бути з успіхом використані й у інших

Напрями екореставації сільських ландшафтів Поділля

Відновлений геокомпонент або геокомплекс	Напрями позитивної реставрації сільського ландшафту			
Гірські породи та їх поверхневі форми	Натуральне багаторічне відновлення без втручання (часткове)	Рекультивация порушених територій	Протиерозійні заходи	Створення нових екологічно безпечних і потрібних елементів
Мікроклімат, повітря	Очищення повітря від забруднень	Фітомеліорація, частково пермакультура	Заходи проти спалювання органічних решток, весняних палів	Заходи проти формування сільських смогів
Водні маси	Природне багаторічне відновлення без втручання	Зниження водоспоживання і часткове формування замкнених циклів	Глибока очистка води і мулу в водоймах та криницях	Створення умов для уникнення забруднення вод та їх очистки за необхідності
Ґрунти	Натуральне багаторічне відновлення без втручання	Промивка, аерація, збагачення гумусу, фітомеліорація	Мікробне відтворення	Зняття і заміна шару ґрунту, очистка і повернення з добавкою біофлори
Флора і фауна	Натуральне відновлення без втручання	Збереження натуральних територій зі створенням зелених ділянок і екокоридорів	Облаштування природоохоронних територій	Створення зелених зон, парків тощо
Ландшафтні комплекси	Відновлення без втручання до стану власне антропогенних	Збереження ландшафтних комплексів рангу фація, урочищ, частин типів місцевостей	Виділення нових, у перспективі заповідних ландшафтних комплексів	Реставація та створення нових інженерних споруд, культурних і культових закладів

регіонах України з відповідними доповненнями, які стосуються розвитку туризму в цьому регіоні та його окремих районах. На Поділлі екореконструкції сільських ландшафтів в окремих його природних районах теж мають свої особливості, що потребує розгляду в окремій публікації.

Список літератури

1. Война І.М. Висотна диференціація та різноманіття сільських селитебних ландшафтів Вінницького Придністер'я / І.М. Война // Наукові записки ВДПУ.

- Серія: Географія. – Вінниця, 2008. – Вип. 17. – С. 68-74.
2. Денисик Г.І. Лісополе України / Г.І. Денисик – Вінниця: Тезис, 2001. – 284 с.
  3. Денисик Г.І. Сільські ландшафти Поділля / Г.І. Денисик, А.Г. Кізюн – Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. – 200 с.
  4. Кізюн А.Г. Сільські селитебні ландшафти Поділля: проблеми оптимізації / А.Г. Кізюн // Фізична географія та геоморфологія. – Київ: Обрії, 2008. – Вип. 54. – С. 153-156.
  5. Кізюн А.Г. Оптимізація сільських селитебних ландшафтів Поділля / А.Г. Кізюн // Географія та екологія: наука і освіта. – Умань: Вид-во «Сочінський», 2008. – С. 101-103.

Кізюн А.Г. Ландшафтно-екологіческая реконструкция сел Подолья в развитии регионального туризма. Рассмотрена проблема ландшафтно-экологической реконструкции сел Подолья в целях развития сельского «зеленого», этнического, религиозного и других видов туризма. Выделены направления экорестаурации сельских ландшафтов как на геокомпонентном, так и ландшафтном уровнях. Приведена схема ландшафтно-экологической реконструкции сельского ландшафта по отдельным частям села, в общем села и прилегающих к нему ландшафтов, а также имеющихся в селах промышленных объектов, дорог, складов, культовых и образовательных учреждений и т.д. Указано, что конечной целью оптимальной функциональной структуризации сельских ландшафтов Подолья, в частности и для активного развития туризма, является формирование в их рамках культурного сельского ландшафта, который гармонично сочетает натуральные, натурально-антропогенные и антропогенные объекты и ландшафтные комплексы, которые обеспечат комфортные условия для жизни людей и развития туризма.

Ключевые слова: ландшафтный комплекс, сельский ландшафт, туризм, оптимизация, экологическая реставрация, экологическая реконструкция.

Схема ландшафтно-екологічної реконструкції сільського ландшафту

Суб'єкт	Шляхи його реконструкції
Село	<ul style="list-style-type: none"> • екореконструкція села на основі екологізації усіх видів господарської діяльності; • створення здорового й життєздатного архітектурно-ландшафтного середовища; • створення «зелених коридорів»; • підтримка екологічно обґрунтованого співвідношення між територіями зайнятими в господарській діяльності; • впровадження системи безперервної екологічної освіти
Сільські та прилеглі до них ландшафти	<ul style="list-style-type: none"> • підтримка екологічно врівноваженого стану культурних ландшафтів та їх компонентів; • відновлення до стану культурних занедбаних ландшафтно-інженерних споруд та інших ландшафтних комплексів, що формують сільські ландшафти; • приведення в динамічну екорівновагу сільських і прилеглих до них ландшафтів; • відтворення, збереження та заповідання натуральних і унікальних ландшафтних комплексів, наявних "зелених коридорів"; • підтримка екологічно обґрунтованого співвідношення між натуральними, натурально-антропогенними і антропогенними ландшафтними комплексами в межах сільських ландшафтів
Окремі частини села - "куточки"	<ul style="list-style-type: none"> • екореконструкція згідно вимог будівельної та планувальної екології; • проведення озеленення «куточків», занедбаних ділянок з метою їх включення в «зелені коридори» села; • залучення усіх мешканців села або окремої частини в процес екологізації; • виділення заповідних, історико-архітектурних і культових територій для турисько-рекреаційного використання
Окремі житлові будинки	<ul style="list-style-type: none"> • екореконструкція згідно вимог архітектурно-будівельної екології; • ландшафтний дизайн присадибної ділянки; • використання лише природних матеріалів в процесі будівництва житлових і господарських споруд; • залучення усіх жителів будинку у процеси екологізації
Промисловість	<ul style="list-style-type: none"> • системна екологізація сільської промисловості – молоко- і цегельних, комбікормових та ін. заводів; • екологізація добування й використання мінерально-сировинних і водних ресурсів; • екореконструкція будинків і споруд та екологізація технологій; • виведення шкідливих промислових об'єктів за межі села; • створення промислових заповідних об'єктів
Транспорт і енергетика	<ul style="list-style-type: none"> • системна екологізація транспорту й енергетичної системи села; • екологізація транспортних засобів, технологій їх ремонту і обслуговування; • екореконструкція інженерних транспортних споруд-доріг, газо- і водопроводів, електропередач, мостів; • перевірка частини транспортної мережі у підземний простір
Сільськогосподарські споруди	<ul style="list-style-type: none"> • виведення з господарського використання занедбаних тракторних станів, тваринницьких ферм або їх реконструкція в сучасні ранчо, конєферми тощо; • екореконструкція інженерних споруд-млинів, складів сільгосппродукції, токів тощо; • створення діючих заповідних об'єктів сільськогосподарських споруд
Навчальні заклади	<ul style="list-style-type: none"> • впровадження системи безперервної екологічної освіти; • впровадження передових екологічних технологій в процесі навчання, окремі дисципліни (фізику, хімію); • участь усіх школярів, учнів (студентів) училищ та коледжів у процесах екологізації
Склади отрутохімікатів та смітники	<ul style="list-style-type: none"> • знищення або належне облаштування складів мінеральних добрив та отрутохімікатів; • переробка старих звалищ, уникнення формування нових; • впровадження подальшого збору відходів та їх утилізації

Kizyun. A.G. Landscape and ecological reconstruction villages of Podilia in the development of regional tourism. The problem of landscape and ecological reconstruction of villages of Podilia to rural development of «green», ethnic, religious and other types of tourism is considered in this article. The areas of rural landscapes ecological reconstruction and landscape levels are identified, there is a scheme of the landscape-environmental reconstruction of the rural landscape that parts of the village, on the whole village and the surrounding landscape, as well as available in the villages industrial facilities, roads, stores, places of worship and educational institutions, etc. Stated that the ultimate goal of optimal functional structure the rural landscapes of Podilia, in particular, and for the active development of tourism, is the formation of their cultural framework of the rural landscape, which combines natural, man-made and natural, man-made objects and landscape complexes that provide comfortable living conditions people and the development of tourism.

Key words: landscape complex; rural landscape; tourism; optimization; ecological restoration; ecological reconstruction.